

**Kipindi cha 10, Kumbukumbu la Torati 19 - 25 Sheria za Jumuiya
Dkt. Cynthia Parker**

Huyu ni Dkt. Cynthia Parker na mafundisho yake kuhusu kitabu cha Kumbukumbu la Torati. Hii ni kipindi cha 10, Kumbukumbu la Torati 19 - 25 sheria za jamii.

Mapitio na Utangulizi wa Kumbukumbu la Torati 19-25

Kwa hivyo, bado tuko katikati ya kanuni ya sheria. Sasa tulianza kanuni hii ya sheria tukiizungumzia kutoka sura ya 12, na tukaangalia 12, 13, 14, 15, na tumekuwa tukiendelea hadi kwenye sherehe katika sura ya 16 na uanzishwaji wa viongozi katika sura, mwishoni mwa 16 hadi 17 na 18.

Sehemu iliyobaki ya kanuni za sheria ni tofauti kabisa. Inasomeka tofauti sana na kila mahali pengine ambapo tumekuwa katika kanuni za sheria hadi sasa. Kwa hivyo, tunapoanza kuangalia sura ya 19, tunaangalia muundo tofauti na kanuni za sheria. Kwa hivyo, katika sura zilizopita, tumekuwa na sura nzima, kama sura zote za 14, zinazozungumzia sheria za kosher na lishe. Au zote za 17 na 18 zinazozungumzia viongozi. Sasa tunapoingia katika sura za 19 hadi 25, tunaona mtawanyiko mzima wa sheria. Kwa hivyo, sura moja si mada moja tu tena. Kwa hivyo, kuna mkusanyiko mdogo wa sheria fulani ambazo zina uhusiano fulani.

Jambo lingine tutakalopata ambalo ni tofauti kabisa kuhusu sheria hizi ni kwamba hatuna mwingiliano sawa na mahali palipochaguliwa. Hadi sasa, kuanzia sura ya 12, katika kuanzishwa kwa mahali palipochaguliwa, tumekuwa na mizunguko mingi kati ya malango ya jiji na mahali palipochaguliwa. Haki inayotarajiwa kutoka kwa watu katika maeneo yaliyotawanyika ni sawa na haki inayotarajiwa kutoka mahali ambapo Mungu atakaa. Kwa hivyo, mahali hapa palipochaguliwa pamekuwa njia muhimu sana ya kupanga jamii ya Israeli. Sasa

tunafika sura ya 19, na hatuna marejeleo yoyote kuhusu mahali palipochaguliwa.

Kwa hivyo, ni tofauti kabisa katika umbo, kwa sauti ya sheria, na kutokuwepo kwa mahali palipochaguliwa kutoka kwa maandiko haya. Hata hivyo, tutakachoona ni mwendelezo wa mada ambazo Kumbukumbu la Torati limekuwa likiziendeleza: wazo kwamba Waisraeli ni mmoja, "ninyi" ambao ni wa umoja na wingi, jukumu la watu wote wanaoishi katika nchi kusimamia, kutunza kipawa hiki, ambacho Mungu amewapa, na jukumu lililohitajika kutoka kwao. Kwa hivyo, tunaona msisitizo zaidi katika sura hizi kuhusu mtu binafsi, jamii, na majukumu ambayo wote wawili wanashiriki.

Kumbukumbu la Torati 19: Kuaa kwa Kukusudia

Kwa hivyo, tutaendelea na kuanza kwa kuangalia Kumbukumbu la Torati 19. Na sura ya 19 itatufanya tuanze na kesi ya kile kinachotokea wakati kuna mauaji ya bahati mbaya.

Kwa hivyo, nitaweka ramani kwenye skrini kwa sababu tulizungumzia kuhusu kuanzisha Miji ya Makimbilio katika mihadhara ya mapema sana tulipokuwa tukifanya sura ya 1 hadi 3 ya kihistoria. Kwa kweli, moja hadi nne, tulifika mwisho wa nne na kusema kabla hatujafika kwenye Dekalojia, kabla ya sura ya 5, na tangazo jipya la Amri Kumi, tulikuwa na mistari hii ambapo Musa anasimama, na anawaambia Waisraeli kwamba unahitaji kuanzisha Miji ya Makimbilio na anataja mitatu kati yake.

Sura ya 19 itaanza na dhana ile ile ya kuanzisha Miji ya Makimbilio, isipokuwa ni tofauti kidogo na Kumbukumbu la Torati 4, mistari ya 41 hadi 43. Kwa hivyo, naweza kuweka alama kwenye ramani hii mahali ambapo miji hiyo iko kwa sababu miji hiyo imetajwa mahususi katika sura ya 4. Hata hivyo, tunapofika kwenye Kumbukumbu la Torati 19, miji hii haijatajwa. Kuna wazo la

jumla zaidi la shirika nyuma yake. Kwa hivyo, nitasoma kutoka sura ya 19 ili kwanza kujua Jiji la Makimbilio ni nini.

Sasa, nitaanza kusoma katika mstari wa nne. "Sasa hii ndiyo kesi ya muuaji ambaye anaweza kukimbilia huko na kuishi anapomuua rafiki yake bila kukusudia, bila kumchukia hapo awali." Na kisha tunapata kidogo, kwa mfano. "Kama vile mtu aingiavyo msituni na rafiki yake kukata kuni, na mkono wake ukipiga shoka ili kukata mti, na kichwa cha chuma kikatoka kwenye mpini na kumpiga rafiki yake hata akafa. Anaweza kukimbilia mmojawapo wa miji hii. Vinginevyo, mlipiza kisasi cha damu anaweza kumfuata muuaji huyo kwa hasira kali na kumpata kwa sababu njia ni ndefu na kumtoa uhai ingawa hakustahili kifo kwani hakuwa amemchukia hapo awali."

Kwa hivyo, mfano huu umejaa taarifa nzuri sana za kitamaduni. Kwa hivyo, kwanza kabisa, tunasema muuaji ni tofauti na muuaji. Kwa hivyo mtu anayefanya mauaji, ambaye amepanga mauaji hayo mapema, ambaye ametenda kwa chuki na kwenda kumtafuta mtu na kumuua. Hatuzungumzii hilo.

Tunazungumzia vifo vya bahati mbaya. Kwa hivyo, nini kitatokea ikiwa kichwa cha shoka kitatoka kwenye shoka, kikampiga mtu, na akafa? Tatizo ni kwamba, unapoishi katika utamaduni ambapo utambulisho wako unatoka kwa familia yako. Kisha kosa au kosa lililofanywa kwa mtu katika familia, lililofanywa kwa mtu binafsi, huenda ukalifanya kwa familia nzima.

Kwa mfano, ukija na kuniua na ikawa ajali, na tumekuwa marafiki wazuri sana hadi wakati huu, tukijenga urafiki kupitia Kumbukumbu la Torati. Lakini unaniua kwa bahati mbaya. Kwa kawaida, baba yangu ana haki ya kwenda kukuua. Ni kulipiza kisasi cha damu yangu. Kumbukumbu la Torati linasema kwamba wakati ni bahati mbaya mtu aliyepua kwa bahati mbaya, kwa hivyo huyo

angekuwa wewe, una nafasi ya kukimbilia Mji wa Makimbilio. Na unaweza kupata kimbilio katika Mji wa Makimbilio. Na kisha baba yangu, au wanafamilia wangu, wanaokufuatilia, hawawezi kukuua.

Sasa, unaweza kusema, lakini unaepuka mauaji. Kwa namna fulani, ndiyo, ni kweli. Huungwi kwa mauaji ya bahati mbaya, lakini umeacha familia yako, umeacha ardhi yako, umeacha urithi wa familia yako. Kwa namna fulani, hiyo ni aina ya kifo. Sio damu yako iliyomwagika, aina ya kifo.

Miji ya Makimbilio

Kwa hivyo, Kumbukumbu la Torati linaposema unahitaji kuanzisha miji ya aina hii kwa kusudi hili, hivi ndivyo inavyosema kuhusu miji hiyo. Katika mstari wa saba, "Kwa hiyo nakuamuru kusema, utajitengea miji mitatu. Bwana, Mungu wako, akipanua mpaka wako, kama alivyowaapia baba zako, na kukupa nchi yote aliyowaahidi baba zako, ukishika kwa uangalifu amri hii yote ninayokuamuru leo, kumpenda Bwana, Mungu wako, na kutembea katika njia zake sikuzote, ndipo utakapoongeza miji mitatu zaidi, zaidi ya mitatu ya kwanza. Ili damu isiyo na hatia isimwagike katikati ya nchi yako, ambayo Bwana, Mungu wako, akupa iwe urithi, na hatia ya damu iwe juu yako. Lakini mtu akimchukia jirani yake, akamdanganya, na kumngoja, akainuka na kumpiga, akafa, naye akakimbilia mmojawapo wa miji hii, ndipo wazee wa mji huo wapeleke watu na kumchukua kutoka huko na kumtia mkononi mwa mlipiza kisasi cha damu, ili afe. Usimhurumie, bali utaisafisha damu ya asiye na hatia katika Israeli, ili iwe sawa kwako."

Sawa, kwa hivyo tena, wauaji, ikiwa wamepanga mauaji haya kimakusudi, na wakamuua mtu, hawawezi kujifanya kuwa muuaji. Hawawezi kujifanya kuwa ni ajali na kukimbia na kujificha katika Jiji la Makimbilio. Kwa hivyo Jiji la Makimbilio ni la wale wanaofanya mauaji yasiyokusudiwa.

Kwa hivyo, tunapoangalia jinsi miji inavyochaguliwa vizuri, katika mstari wa 8 na 9, miji huchaguliwa ili iwe na umbali sawa kutoka kwa kila mtu. Kwa maneno mengine, huanzishi Jiji la Makimbilio katika eneo la Efraimu kwa sababu Efraimu ni kabila lenye ushawishi. Au huanzishi au hushindwi kuanzisha moja katika eneo la Simeoni kwa sababu Simeoni ni kabila dhaifu au dogo, sivyo? Hiyo sivyo sheria zinavyosema. Unaona, unajenga miji kulingana na jinsi maeneo mbalimbali yalivyo na nguvu. Unajenga kwa umbali sawa ili mtu yeyote, bila kujali unaishi wapi, awe na fursa sawa ya kuweza kukimbia na kupata kimbilio katika Jiji la Makimbilio.

Ingekuwa si haki sana ikiwa, kwa mfano, kama Miji yote ya Makimbilio ingekuwa katikati ya nchi ya vilima kwa sababu wakati huo, watu walio kwenye uwanda wa pwani au watu walio mbali zaidi kaskazini wangukuwa na safari ndefu sana. Na ikiwa wanasafiri mbali sana ili kufika kwenye Jiji la Makimbilio, uwezekano wa mlipizaji kisasi cha damu kuwapata barabarani ni mkubwa zaidi.

Kwa hivyo, Kumbukumbu la Torati linasema iwe sawa kwa watu wote. Anzisha miji hii ambayo iko katika umbali sawa. Ukipanua eneo lako, ongeza mingine mitatu. Kwa hivyo, tofauti kati ya sura ya 19 na sura ya 4 iko katika 4, tumezitaja. Katika sura ya 19, tuna maono ya unapoingia katika nchi, chagua mwenyewe maeneo haya, hakikisha tu kwamba yana umbali sawa kutoka kwa kila mtu.

Kumwaga Damu na Haki Isiyo na Hatia

Kwa hivyo, kuna ubaya gani kumwaga damu isiyo na hatia? Naam, damu ni nguvu ya uhai ya kila mnyama au kila kiumbe, kila mwanadamu. Na kwa hivyo, kuna uangalifu maalum sana unaotolewa kwa damu inayomwagika. Ni karibu takatifu. Na kwa hivyo damu isiyo na hatia lazima ilipizwe kisasi.

Kwa hivyo, inasema nini kuhusu haki kwa watu wote? Naam, inasema kwamba kila mtu anapaswa kuwa na fursa sawa ya kupata haki. Na inatujulisha kwamba watu, raia, hata wa Miji ya Makimbilio, pia wanawajibika kuhakikisha kwamba ikiwa mtu ana hatia ya mauaji kweli, mtu huyo anawajibika kwa kosa hilo au dhambi hiyo.

Tukirudi kwenye wazo la kwa nini damu ni takatifu sana? Ningependa kusoma nukuu kutoka kwa Gordon McConville, hii inatoka katika ufafanuzi wake wa Kumbukumbu la Torati. McConville anasema, "Kumwagika kwa damu kuna matokeo, si tu ya kumfanya muuaji ahukumiwe tu kwa adhabu ya kimahakama bali pia ya kuifanya ardhi yenyewe kuwa najisi kiibada. Na kwa Kumbukumbu la Torati, hilo linatilia maanani sana mahali; linatilia maanani sana ardhi na asili. Ni kuangalia haki na maisha sahihi ambayo hutunza ardhi, pia. Kuhakikisha kwamba ardhi yenyewe si najisi ni mada kuu au kitu ambacho kiko mbele ya akili ya mwandishi katika Kumbukumbu la Torati."

Kesi ya Muuaji au Muuaji Asiyejulikana

Sasa tuna tatizo jingine kwa sababu Kumbukumbu la Torati 21 lina uhusiano wa kimaumbile, lakini tuna mawazo haya ya haki kwa watu wote na kutakasa, au angalau kukomboa, damu isiyo na hatia ambayo imemwagika. Lakini nini kitatokea ikiwa huna muuaji au muuaji wa kumwonyesha? Kwa hivyo, hivi ndivyo Kumbukumbu la Torati 21 linavyotuelekeza.

Kwa hivyo, Kumbukumbu la Torati 21. Nitaanza na mstari wa kwanza. Inasema, "Ikiwa mtu aliyeuawa atapatikana amelala katika nchi ya wazi katika nchi ambayo Bwana Mungu wako anakupa uimiliki, na haijulikani ni nani aliyempiga, ndipo wazee wako na waamuzi wako watatoka nje na kupima umbali hadi miji iliyo karibu na yule aliyeuawa. Itakuwa kwamba mji ulio karibu na yule aliyeuawa, yaani, wazee wa mji huo, watachukua ndama mmoja wa

ng'ombe, ambaye hajafanyiwa kazi wala hajavutwa nira, na wazee wa mji watampeleka yule ndama bondeni pamoja na maji ya mkondo, ambaye hajalimwa wala kupandwa, nao watamvunja shingo ya yule ndama huko bondeni. Ndipo kuhani, mwana wa Lawi, atakaribia. Kwa kuwa Bwana Mungu wako amemchagua amtumikie na kumbariki kwa jina la Bwana, na kila bishano na kila shambulio litaamuliwa nao. Wazee wote wa mji ulio karibu na yule aliyeuawa wataosha mikono yao juu ya yule ndama, ambaye shingo yake ilivunjwa bondeni. Nao watajibu na kusema, Mikono yetu haikumwaga damu hii, wala macho yetu hayakuona. Wasamehe watu wako Israeli uliowakomboa, Ee Bwana. Usiweke hatia ya damu isiyo na hatia katikati ya watu wako, Israeli.' Nao watasamehewa hatia ya damu."

Sawa. Kwa hivyo, tatizo ni nini? Mauaji yamefanyika. Damu isiyo na hatia imemwagika. Nchi ya Israeli, yote yaliyo katikati ya Israeli, nchi na watu wa Israeli, nchi hiyo imechafuliwa. Kitu lazima kitokee ili kukomboa damu hiyo isiyo na hatia. Na kama hawana mtu wa kumlaumu, ni nani anayechukua jukumu la hilo? Naam, ni viongozi wa jamii wanaojitokeza, wale walio karibu zaidi na mahali ambapo mauaji hayo yalitokea. Lakini angalia si majaji tu wanaojitokeza. Sio mwakilishi kutoka malango ya jiji tu anayeingia. Ni Mlawi, mtu anayejali utakatifu wa Israeli yote. Kwa hivyo, mwakilishi wa wale wanaohudumu mbele za Mungu mahali palipochaguliwa.

Kwa hivyo, tuna Walawi wanaojitokeza, na tuna viongozi wa watu wanaojitokeza, na wanachukua jukumu, na wanaomba msamaha wa Mungu kwa damu iliyomwagika ambayo imemwagika. Ni njia ya kuwakomboa Waisraeli wengi na njia ya kukomboa ardhi pia.

Ingawa hii inaonekana kuwa sheria kidogo ambayo ni ya zamani sana kwetu sasa, inanishangaza kila wakati kwa matumizi ya kisasa. Mimi hujiuliza

kila wakati ni nini kingetokea katika miji yetu na vitongoji vyetu ikiwa viongozi wa jamii wangejitokeza kila wakati mtu anapokufa na kuchukua jukumu na kusema, "Hii ni jamii yetu. Hili lilitokea tukiwa macho. Sasa tunajaribu kukomboa hilo pamoja." Hilo lingekuwa jambo la kushangaza sana, kama mfano kwa jamii kubwa kuhusu aina ya mahali tunapojaribu kujenga, aina ya jamii tunayotaribu kujenga.

Kuhusu Vita - Kumbukumbu la Torati 20

Kwa hivyo, tukiendelea kutoka kwa wazo la kutafuta Miji ya Makimbilio, sasa tutajadili vita, ambayo huwa mada ngumu kila wakati linapokuja suala la sheria ya Agano la Kale. Tunaangalia haswa vita, kama inavyojadiliwa katika sura ya 20. Kuna sheria zingine zinazohusiana na vita. Nitazingatia haswa mawazo ya watu yanapaswa kuwaje wanapoenda vitani. Kwa hivyo, kwa maneno mengine, sio lazima sheria za vita, kuna kidogo tu, na tutafika hapo. Lakini sehemu ya hata kujenga kuelekea vita ni, mawazo ni nini? Unawezaje hata kukaribia mzozo huu? Kwa hivyo, tunaangalia sura ya 20.

Kwa hivyo, katika mstari wa 1, inasema, "Utakapotoka kwenda vitani kupigana na adui zako, na kuona farasi na magari na watu wengi kuliko wewe, usiwaogope; kwa maana Bwana, Mungu wako, aliyekutoa katika nchi ya Misri, yu pamoja nawe." Kwa hivyo, tunapaswa kujikumbusha tena kwamba tumemwona Mungu huyu kama mada ya shujaa. Tayari imeonekana katika Kumbukumbu la Torati. Kwa hivyo, sasa katika sehemu hii inayoshughulikia vita, tunawakumbusha watu tena. Haupaswi kuogopa kwa sababu Mungu ndiye anayekwenda nawe. Mungu ni shujaa, naye anakwenda nawe. Tayari amethibitisha ujuzi wake na Misri. Na sasa yeye ni Mungu yule yule na atakwenda nawe na kufanya jambo lile lile. Kwa hivyo, kwa kuwa vita

havitegemei wewe, haki yako, nguvu zako, au idadi ya farasi na magari uliyo nayo, haina uhusiano wowote na wewe.

Kwa hivyo, inasema katika mstari wa 2, "Mtakapokaribia vita, makuhani wasogee karibu na kusema na watu. Naye atamwambia, 'Sikilizeni, Ee Israeli, mnakaribia vita dhidi ya adui zenu leo, msife moyo, msiogope, wala msiogope, wala msitetemeke mbele yao. Kwa maana Bwana, Mungu wenu, ndiye anayekwenda pamoja nanyi kuwapigania dhidi ya adui zenu, ili kuwaokoa ninyi.' Afisa pia atawaambia watu, 'Ni nani mtu aliyejenga nyumba mpya, lakini hajaiweka wakfu? Mwacheni aende zake, arudi nyumbani kwake; La sivyo, anaweza kufa vitani, na mtu mwingine aitakase. Ni nani mtu aliyepanda shamba la mizabibu, lakini bado hajaanza kuona matunda yake?" Mizabibu kwa kawaida huchukua kama miaka mitano, miaka mitatu lakini mitano kuzaa matunda mazuri kweli. "Na aondoke arudi nyumbani kwake; asije akafa vitani, na mtu mwingine akaanza kula matunda yake. Na mwanamume gani aliyeposwa na mwanamke ambaye hajamwoa? Na aondoke arudi nyumbani kwake; asije akafa vitani, na mwanamume mwingine amwoe. Ndipo afisa atazungumza zaidi na watu, na kuwaambia, Ni nani mtu mwenye hofu na moyo wa kukata tamaa? Na aondoke arudi nyumbani kwake, asije akafanya mioyo ya ndugu zake iyeyuke kama yake."

Inavutia sana, na lazima iwe ya kipekee sana kusema unapoenda vitani, waache watu hawa wote warudi nyumbani. Sasa, tukizingatia mambo maalum ya hili, tunaona, kimsingi, ni mtu yeyote ambaye nyumba yake bado haijaanzishwa. Ikiwa umechumbiwa kuoja, lakini bado hujaoa mwenzi wako. Huna watoto bado. Rudi nyumbani. Pata nafasi ya kuanzisha familia.

Vipi kama umepanda ardhi uliyoirithi, umechukua ardhi, una shamba jipya, umepanda mazao mapya, na bado hujaweza kufurahia ukweli kwamba

Mungu ametupa mvua za mapema na za mwisho na kwamba ardhi itakuzalia. Hujafurahia hilo bado. Rudi nyumbani. Uwe na nafasi ya kufurahia matunda kutoka shambani.

Hujajenga nyumba yako bado. Rudi nyumbani. Jenga nyumba. Kwa hivyo, anzisha nyumba ya familia yako. Ni njia ya kutoa ili kuhakikisha kwamba wanaweza kuendelea kuwepo katika kizazi kijacho.

Kwa hivyo, inaanza na Mungu ndiye shujaa. Haina uhusiano wowote na wewe hata hivyo, na kwa hivyo, nenda nyumbani ikiwa unahitaji kujiimarisha katika familia yako na ustawi wa familia yako kabla ya kwenda vitani. Au ikiwa unaogopa tu, usiende. Mungu anaweza kufanya hivi peke yake.

Kwa kweli tunaona hili likitokea. Kwa kweli, labda ulifikiria, kama nilivyokuwa nikizungumzia, kama uko mahali ambapo katika kitabu cha Waamuzi, tuna Gideoni ambaye anakusanya jeshi kubwa sana. Na Mungu anaendelea kumwambia Gideoni, warudishe watu hao nyumbani, warudishe watu hao nyumbani. Sihitaji jeshi kubwa la watu kuthibitisha kwamba niko katikati ya Israeli. Ninaweza kufanya hivyo na watu 300 tu. Kwa hivyo, tunapata mwangwi kidogo wa yale tuliyoyaona hapa katika kitabu cha Kumbukumbu la Torati.

Utunzaji wa Waisraeli kwa Uumbaji - Kumbukumbu la Torati 22 na 25:

Wanyama waliopotea, ndege, Ng'ombe Wanaovua

Kundi dogo linalofuata la sheria ninalotaka kuzungumzia ni mawazo ambayo Kumbukumbu la Torati haliwashughulikii watu na jamii yao tu na jinsi watu na watu wanavyoingiliana. Lakini pia linazungumzia jinsi watu wanavyopaswa kuingiliana na viumbe wengine.

Kwa hivyo, ninaangalia sura ya 22, kisha tutaangalia kidogo katika sura ya 25. Kwa hivyo, tena, kwa sababu sheria hizi zimetawanyika. Hebu tuone kama tunaweza kujua kama kuna mada katika baadhi ya sura hizi au baadhi ya mistari hii.

Kwa hivyo, katika sura ya 22, kupitia kusoma mistari ya 1 hadi 4, "Usimwone ng'ombe wa jamaa yako au kondoo wake akipotea wala usimjali. Hakika utawarudisha kwa jamaa yako. Ikiwa jamaa zako hawako karibu nawe, au kama humjui, basi utaileta nyumbani kwako, nayo itabaki nawe hadi jamaa zako waitafute. Kisha utamrudishia. Ndivyo utakavyomfanyia punda wake, na ndivyo utakavyofanya kwa vazi lake, na ndivyo utakavyofanya kwa chochote kilichopotea na jamaa zako, ambacho amekipoteza, na umekipata. Huruhusiwi kuwapuuza."

Kwa hivyo, kuna wazo kwamba wanyama hawa hushiriki; wanachangia utajiri wa kaya. Watu wengi hawakusanyi sarafu. Hawakusanyi dhahabu, fedha na tchotchkes na vitu vinavyolipa utajiri na kuwalipa wana na binti zao kwenda chuo kikuu. Mashamba yao, mavazi yao, mawe yao ya kusagia, na wanyama wao ni utajiri wa familia yao.

Na kwa hivyo, unapoiona, unawajibika kuvitendea vitu hivi kimaadili ingawa si wanadamu. Kwa hivyo, ng'ombe anaweza asiwe mwanadamu, lakini bado unatarajiwa kuvitazama kwa heshima na kutambua kwamba ng'ombe huyo anachangia kwa nyumba ya mtu mwingine. Na kwa hivyo, una wajibu wa kuzingatia na kuvitendea vizuri.

Katika mstari wa 6, tunaona, "Ukikutana na kiota cha ndege njiani, katika mti wowote, au ardhini, chenye makinda au mayai, na mama akiwa amewaweka makinda au juu ya mayai, usimchukue mama pamoja na makinda.

Umwache mama aende zake. Lakini makinda unaweza kuwachukua ili upate kufanikiwa na upate siku nyingi."

Kwa hivyo tena, inaonekana kama ni nasibu. Kwa nini tunajali sana kuhusu ndege, na kama tutachukua ndege na mayai?

Naam, tena, kwa sababu Kumbukumbu la Torati linafikiria zaidi mbele kwa sababu tunaangalia, tunajenga wazo la jamii kamili na imara, ambapo watu wanastawi, lakini ardhi na viumbe visivyo vya kibinadamu vinyowazunguka pia vinastawi. Kwa hivyo, ikiwa kuna mama na pia mayai au makinda kwenye kiota, unaweza kuwachukua makinda lakini ukamwacha mama. Kwa nini? Inaruhusu ndege huyo kuwa na vifaranga zaidi, ili ndege aendelee kuzaa. Ana uwezo wa kuendelea na kuunda zaidi. Ingawa ukiwachukua wote wawili na ukiua mmoja, ukala wengine, unaangamiza kizazi cha wanyama hawa. Kwa hivyo, ni njia tu ya kuzingatia. Je, unaweza kuhakikisha kwamba vitu vyote vinastawi katikati yako?

Naam, tuna sheria nyingine inayoonekana kuwa ya nasibu katika sura ya 25. Ni sheria moja iliyoingizwa katikati ya mazungumzo mengine, lakini pia inahusiana na wanyama. Mstari wa 4, "Usimfungue ng'ombe kinywa anapokuwa akipura." Kwa hivyo, ng'ombe mara nyingi walitumika nje kwenye sakafu ya kupuria. Wangevuta sleji za kupuria nyuma yao. Na ukimwacha ng'ombe bila mdomo, kuna nafaka nyingi ardhini ambazo ng'ombe anaweza kula. Kwa kweli, ng'ombe huyo anaweza kula sehemu kubwa ya nafaka ardhini. Kwa hivyo, unaweza kudhani inasikika kuwa rahisi sana kumfunga ng'ombe kinywa na kumzuia kula nafaka hii yote. Ikiwa ninataka nafaka hiyo yote kwa ajili ya familia yangu, kile ambacho nimevuna hivi karibuni kinapaswa kulisha familia yangu kwa mwaka mzima. Kwa nini nimruhusu mnyama ale hiyo?

Kumbukumbu la Torati linatambua kwamba mnyama amekufanyia kazi. Mnyama huyo yuko katika mchakato wa kukufanyia kazi. Mungu ndiye aliyekupa nafaka hata hivyo. Acha ng'ombe wale.

Dhana hii ya utunzaji wa kimaadili wa uumbaji ni jambo ambalo Dkt. Sandy Richter amefanyia kazi, na ana makala nzuri sana zilizochapishwa kuhusu maana ya kuonyesha utunzaji wa kimaadili wa uumbaji katika kitabu cha Kumbukumbu la Torati. Kwa hivyo, ningekuhimiza usome makala zake zaidi.

Kwa hivyo, tunafikia hitimisho kwamba asili, kulingana na sheria katika Kumbukumbu la Torati, asili hutunzwa badala ya kudhibitiwa. Katika uchumi wetu wa kisasa, huwa tunataka kwenda nje na kudhibiti asili au kuchukua kila kitu tunachoweza ambacho ni kwa faida yetu. Kumbukumbu la Torati linasema asili ni sehemu ya kile ambacho Mungu ameumba. Ni sehemu ya kile anachokiita chema. Unaweza kukitunza. Kwa kweli, kitunze, usikidhibiti na kukidanganya na kukitawala.

Maadili ya Kijamii: Sheria za Mikopo

Kwa hivyo, aina nyingine ya sheria tunayoiona katika sura hizi ni maadili ya kijamii. Tutapata kadhaa kati ya hizi katika sura ya 24. Hii itafanana sana na baadhi ya mada, baadhi ya masuala, ambayo tulizungumzia tulipokuwa tukiangalia Kumbukumbu la Torati 15.

Kwa hivyo, nilizichambua kulingana na unachokiona kwenye skrini kulingana na aina fulani za mada. Kwa hivyo, tutapitia haya moja baada ya nyingine. Kwanza, tuna 24:6 na kisha tena katika 10. Kwa hivyo, katika mstari wa 6 wa sura ya 24, inasema, "Mtu yeyote asichukue jiwe la kusagia la mkono au jiwe la juu la kusagia kuwa rehani; maana atachukua uhai kama rehani."

Katika mstari wa 10, hii ni mada inayohusiana; inasema, "Ukimkopesha jirani yako mkopo wa aina yoyote, usiingie nyumbani mwake kuchukua rehani yake. Utabaki nje. Na mtu unayemkopesha atakuletea rehani. Ikiwa ni mtu maskini, usilale na rehani yake. Jua likichwa, hakika umrudishie rehani, alale na vazi lake, na kukubariki; nayo itakuwa haki kwako mbele za Bwana, Mungu wako."

Kwa hivyo, sheria zinasema, ikiwa kuna maskini zaidi miongoni mwenu, msiwanyang'anye riziki yao. Ikiwa kishawishi ni kwamba kuna mwanamke maskini, na anajipatia riziki kwa kusaga nafaka, kitu pekee anachopaswa kutoa kama rehani kwa mkopo, au pesa anazoomba, ni bidhaa yake pekee, ambayo ni jiwe lake la kusagia. Lakini msimnyang'anye hilo. Linamnyima uwezo wake wa kulipa mkopo. Kwa hivyo, chukua mtazamo mrefu zaidi.

Pia ilikuwa kawaida kwa watu kutumia vazi lao la nje, ambalo ni aina ya vazi la matumizi mengi. Unaweza kulikunja na kulala juu yake kama mto. Unaweza kulivaa juu yako mwenyewe na kulitumia kama blanketi. Ilikuwa ishara ya unyenyekevu alipotoka kwenda barabarani. Hilo linaweza kuwa jambo pekee ambalo mtu maskini anapaswa kuahidi kutoa kama dhamana ya mkopo. Lakini usichukue hilo. Unaweza kulichukua kwa mfano, lakini wakati wa usiku unapofika, na wanalihitaji, warudishie. Acha hilo liwe sehemu ya ukarimu unaoshiriki.

Kulipa Mishahara kwa Wakati

Pia kuna mengi ya kusema kuhusu kulipa mishahara. Kwa hivyo, katika mistari ya 14 na 15, "Usimdhulumu mtumishi aliyeajiriwa aliye maskini na mhitaji, kwamba ni mmoja wa jamaa zako au mmoja wa wageni walio katika nchi yako katika miji yako. Mpe mshahara wake siku yake kabla ya jua kutua.

Kwa maana ni maskini na moyo wake unauweka moyoni mwake; asije akakulilia kwa Bwana, ikawa dhambi kwako."

Inafurahisha sana kugundua kuwa sheria inayohusiana na kuwalipa watumishi si watumishi wa Israeli tu, si wafanyakazi wa Israeli tu, bali hata mgeni ni mtu mwingine, hata mgeni, ambaye huenda asimiliki ardhi miongoni mwenu lakini anaishi katikati yenu. Wote wawili hutendewa vivyo hivyo na hutendewa na kupewa aina moja ya mshahara. Na kwa sababu ni maskini, labda wanahitaji malipo kila siku kama wafanyakazi wa mchana. Wanahitaji kulipwa ili wawe na chakula cha kula baadaye jioni hiyo. Kwa hivyo usiwazuie. Usitumie vibaya mamlaka uliyonayo juu yao. Kwa hivyo, hakikisha kwamba unawalipa mshahara wa haki na bei ya haki, na kwa wakati unaofaa sana.

Haki Sawa

Pia tuna wazo kwamba kila mtu anapata aina moja ya haki. Kwa hivyo, tuligusia hili kidogo tulipokuwa tukiangalia mwisho wa sura ya 16 na mwanzo wa sura ya 17. Lakini tutasoma tena, kwa hivyo hii ni Kumbukumbu la Torati 24. Nimepoteza nafasi yangu, mistari ya 17 na 18. "Usipotoshe haki kwa mgeni au yatima, wala usitwae vazi la mjane kuwa rehani. Lakini kumbuka kwamba ulikuwa mtumwa huko Misri, na Bwana, Mungu wako, alikukomboa kutoka huko; kwa hiyo, nakuamuru uyatende haya."

Ni rahisi sana kuwakandamiza zaidi wale ambao hawana rasilimali nyingi. Kwa hivyo, mjane, yule ambaye hana mume wa kumtetea hadharani; au yatima ambaye hana wazazi wa kumtunza; au mgeni, mgeni, mgeni, miongoni mwenu ambaye hana ardhi yake mwenyewe, ambaye anatendewa kama mgeni. Hawapati mfumo tofauti wa haki. Kwa hivyo, haki inayotolewa, haki ya Mungu kwa watu wake, ni kwa watu wote bila kujali uko katika kiwango gani cha kijamii au kiuchumi cha jamii.

Mahitaji ya Kuvuna kwa Mjane, Yatima, na Mgeni Mkazi [WORA]

Kwa hivyo, katika mstari wa 19 hadi 22, tunaacha makatazo haya ya kujilinda ya dhuluma na kuendea dhamana za kukera za ustawi. Kwa hivyo acha nisome 19 hadi 22. Huu ungekuwa mwisho kabisa wa sura ya 24. Kwa hivyo, haya ndiyo tunayosoma ambayo yameunganishwa na kalenda ya kilimo. Ile inayosema, "Utakapovuna mavuno yako shambani mwako na kusahau mganda shambani, usirudi kuyachukua. Hiyo ni kwa yatima, mjane, na mgeni. Vivyo hivyo na mizeituni; unaacha ziada ikae kwenye mti, na hiyo ni kwa yatima, wajane, na mgeni. Vivyo hivyo na zabibu, na katika mstari wa 22, "Utakumbuka kwamba ulikuwa mtumwa katika nchi ya Misri. Kwa hivyo, ninakuamuru ufanye jambo hili."

Makatazo na Ukarimu

Kwa hivyo, tumeona katika mkusanyiko huu wa sheria kwamba kuna sheria zinazosema haswa, usizuie, usizuie mshahara, usichukue ahadi usiku kucha, usiwadhulumu wanyama, usifanye mambo haya yote, na hapa tunayo lakini hakikisha kwamba pia unakuza roho ya ukarimu.

Na msingi wa yote hayo ni kwa sababu ulikuwa mtumwa huko Misri, na Mungu akakufanyia hivyo. Kwa hivyo, kwa hivyo, unaitwa kutenda kwa haki kwa njia ile ile.

Muhtasari/Hitimisho – Sio Mchezo wa Sufuri

Nitaendelea na kukuachia nukuu hii kwa sababu nadhani Kumbukumbu la Torati linatumia muda mwingi kujaribu kukuza njia hii bora ya kuishi. Tulizungumzia jinsi Kumbukumbu la Torati linavyotoa maono kwa ajili ya uwezo uliopo. Wakiingia, kama wanaweza kuanzisha jamii kwa njia ya busara, kama wana viongozi ambao ni wa watu, kwa ajili ya watu, kama wakitendea

asili na wanadamu kwa njia ya haki na inayoongozwa na Mungu, ina uwezo mkubwa.

Kwa hivyo nukuu hii ni ya Ruel How na inasema, "Kanisa au kundi lingine lolote la watu linakuwaje jumuiya? Hivi ndivyo Waisraeli wanavyojaribu kufanya wanapoingia katika nchi." Jibu ni rahisi. "Inakuwa jumuiya wakati kama watu, wanachama wanapoingia katika mazungumzo kati yao na kuchukua jukumu la maisha yao ya pamoja. Bila mazungumzo haya, watu binafsi na jamii ni mambo ya kufikirika. Ni kupitia mazungumzo ndipo tulipofanikisha muujiza wa utu na jumuiya."

Na ingawa hii ni nukuu ya kisasa inayohusu mawazo yetu ya kisasa ya kujenga jamii. Hii inaakisi Kumbukumbu la Torati vizuri sana. Kwa sababu Kumbukumbu la Torati linazungumzia wewe, mtu binafsi, na wewe, kundi la watu kwa pamoja. Linazungumzia wewe, mtu binafsi anayechukua jukumu, lakini kisha wewe, kama raia anayechukua jukumu kwa jamii nzima. Na Kumbukumbu la Torati linapotoa maono ya jinsi mahali hapa panavyoweza kuwa pazuri. Sio mchezo wa sifuri. Kwa hivyo, mchezo wa sifuri ni neno la kisasa la biashara. Mara nyingi tunazungumzia jinsi nikishinda, unapoteza. Kwamba utajiri wangu unategemea wewe kutokuwa na utajiri, ni wangu au ni wako. Na tunaishia na sifuri-jumla katikati. Kwa hivyo, plus-one yangu ni yako-moja, ambayo ni sawa na 0.

Mahali si hivyo. Kumbukumbu la Torati linasema kadiri unavyowekeza zaidi katika mahali, katika jamii, katika ardhi inayokuzunguka, ndivyo mahali hapo panavyokuwa pakubwa kwa pamoja, na kadiri ilivyo kubwa, inawatia moyo kila mtu. Kumbukumbu la Torati halisemi unahitaji kuboresha uchumi na kila mtu anahitaji kumiliki kiasi sawa. Kuna utambuzi kwamba kuna maskini , kuna wamiliki wa ardhi matajiri, wale ambao hawana ardhi, kuna wageni, kuna

wajane - mambo hutokea. Kuna tofauti ndani ya jamii, lakini ikiwa kila mtu atawekeza vizuri katika jamii, basi kila mtu anaweza kustawi. Na hiyo ni sehemu ya muundo mkuu ambao Mungu ameuweka kwa ajili ya nchi.

Tutakapoendelea na sura ya 26, tutazungumzia kuhusu sikukuu ambazo watu hushiriki mara tu wanapovuka Mto Yordani na kuingia katika nchi hiyo.

Huyu ni Dkt. Cynthia Parker na mafundisho yake kuhusu kitabu cha Kumbukumbu la Torati. Kipindi hiki cha 10, Kumbukumbu la Torati 19 - 25 sheria za jamii.